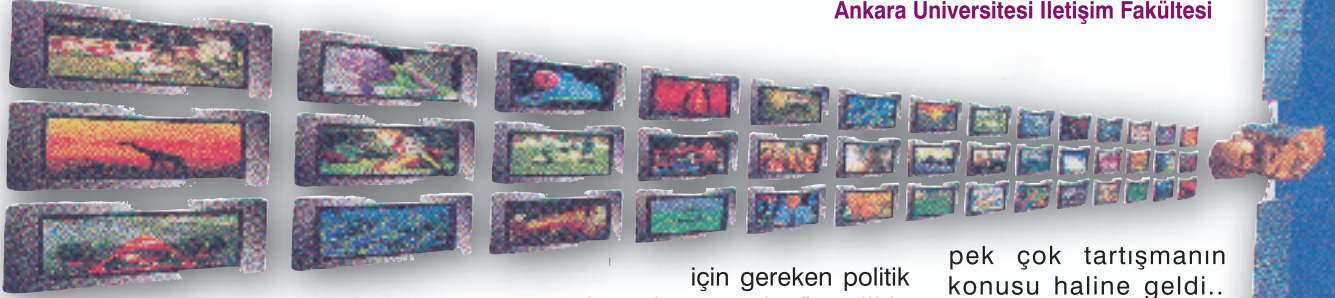

İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*

Funda BAŞARAN
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Enformasyon toplumu kavramı, iletişim ağlarını bir yandan yaşanan ve yaşanacak tüm değişimlerin odağına yerleştirdi, diğer yandan da iletişim politikaları alanında önemli değişimler yaşanmasına neden oldu. Yakın zamana kadar ulusal devletler düzeyinde düzenlenen iletişim ağları, **enformasyon toplumu** kavramı dolayımı ile uluslararası düzeyde oluşturulan bir dizi politikanın konusu haline geldiler. Teknolojinin bağımsız bir hareket tarzı olduğu ve bunun da teknolojiye bütün toplumsal etkinlikleri belirleme gücünü verdiği görüşünden hareket eden enformasyon toplumu kavramı dolayımı ile yaşanan değişim sadece iletişim ağlarına ilişkin politikaların belirlenme biçimiyle sınırlı kalmadı. Teknolojik gelişmenin, ekonomiden, politikaya, devletten gündelik yaşama dek tüm ilişki ve kurumları belirleme gücü olduğu düşüncesi ile, bütün bir toplumsal yaşam yeniden yapılandırılmaya başlandı.

Enformasyon toplumu düşüncesinin sorunların çözümüne dair teknolojinin belirleyiciliği ve teknolojik gelişmeye uyum önerisi, dünya çapında kabul edilmiş görünüyor. Bu sürece uyum sağlamak

için gereken politik araçları oluşturmak, öncelikle merkez ülkeler, ardından da çevre ülkelerin politik gündemlerinin en başına oturmuş durumda, Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de son dönemde düzenlemeler yapılmakta ve politika oluşturma çabaları sürmekte. Önceki dönemde, modernleşme sürecinin bir bileşeni olarak sadece varlığı ya da yokluğu üzerinden tartışılan iletişim ağları, bugün işletilmesi, geliştirilmesi, üzerinden sunulan ve sunulacak hizmetler, diğer alanlarda yaratacağı etkiler gibi

pek çok tartışmanın konusu haline geldi.. Ancak bu tartışmalar, "Neden? Kim Kazanıyor? Kim kaybediyor? Kim kararları veriyor?" sorularını sormadığı ve daha önceki dönemin iletişim politikalarının oluşturulmasında rol oynadığı varsayılan toplumsal eşitlik, sosyal adalet, kamu çıkarı gibi değer yargılarını dışarıda bıraktığı sürece, gelişen teknolojiye güvenme ve ona uyum sağlamaya çalışma dışında bir sonuç üretemeyecek gibi görünüyorlar.

Günümüzde, teknolojik gelişmeleri ve bu gelişmelerin yarattığı/yaratacağı dönüşümleri reddetmek olanaksız hale gelmiştir. Ancak bu reddedilemez dönüşümlerin yaşandığı süreçte, merkez ülkelerde üretilen teknolojiyi satın almak ve iyi bir kullanıcı olarak ona uyum sağlamak olarak özetlenebilecek politika oluşturma pratiğinin niteliğinin sorgulanması, ekonomipolitik bağlamının anlaşılması, alternatif politikalar oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi olan Doç. Dr. Haluk Geray'ın Ütopya Yayınevinden çıkan "İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya

* Doç. Dr. Haluk Geray'ın aynı başlıklı kitabı

Politikaları” isimli kitabı tam da bu noktada, yeni iletişim politikalarına dair “Neden?” sorusunu soruyor. “Neden?” sorusunun yanıtını ararken, iletişim ağlarında politika oluşturma süreçlerini hem Türkiye, hem de uluslararası düzeyde değerlendiren ve ortaya koyan Geray, tüm bunların ekonomideki yeniden yapılandırma süreci ile ilişkisini kuruyor. Bu politikaların sonuçları üzerinde dururken de, sayısal uçurum, yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye’deki yaygınlığı ve Türk Telekom’un özelleştirilmesine ilişkin süreçleri ele alıyor.

Kitabın giriş bölümünde, enformasyonun üretilmesi, sınıflandırılması, saklanması ve yayılması için geliştirilen en etkin sistem

olan yazı dili ve yazı ortamlarının tarihi incelenmektedir. Yazının saklanma ve taşınma ortamları olarak kil tabletler, papirüs, parşömen ve kağıdın tarihine ekonomi politik yaklaşımla bakmak, enformasyon sistemi kavramıyla ilgili iki sonuca varmamızı sağlamaktadır. Birincisi, enformasyon sistemlerinin tarihsel bir analiz aracı olduğu ve her bir sistemin karakteristik özelliklerinin kullanıldıkları çağı betimlediğidir. İkincisi ise, enformasyon sistemlerinin kullanıldıkları dönemin ekonomik, politik ve kültürel süreçleri ile karşılıklı bir belirlenim ilişkisi içinde olduklarıdır. Giriş bölümünde, enformasyon sistemleri tarihine ek olarak, eleştirel ekonomi politik yaklaşım üzerinde durulmaktadır.

İletişime ekonomi politik yaklaşımın genel özellikleri şunlardır:

Yaklaşım bütüncüdür. Ekonomik örgütlenme yapısını, toplumun siyasal ve kültürel yaşamı ile etkileşim içinde ele alır. Mülkiyetin ve sembolik kaynakların eşitsiz dağılımının iletişimsel eylemleri nasıl etkilediği üstünde durur. Toplumdaki ekonomik örgütlenmeyle üstyapı arasındaki ilişkide önceliği ekonomik örgütlenmeye verir.

Yaklaşım tarihseldir. Ekonomik örgütlenmenin ve egemenlik ilişkilerinin ve bunların iletişimsel boyutlarının tarihsel süreçteki değişiminin izlenmesiyle ilgilenir. İletişim araçları/teknolojilerinin ortaya çıkışı ve gelişimlerine önem verilir.

Ticari ve ticari olmayan iletişim kurumlarının davranışları inceleme alanına girmektedir. Kamu kurumlarının ve devletin iletişim alanına müdahalesini incelemeyi hedefler. Değişim doğrultusunda önerilerde bulunur. (14)

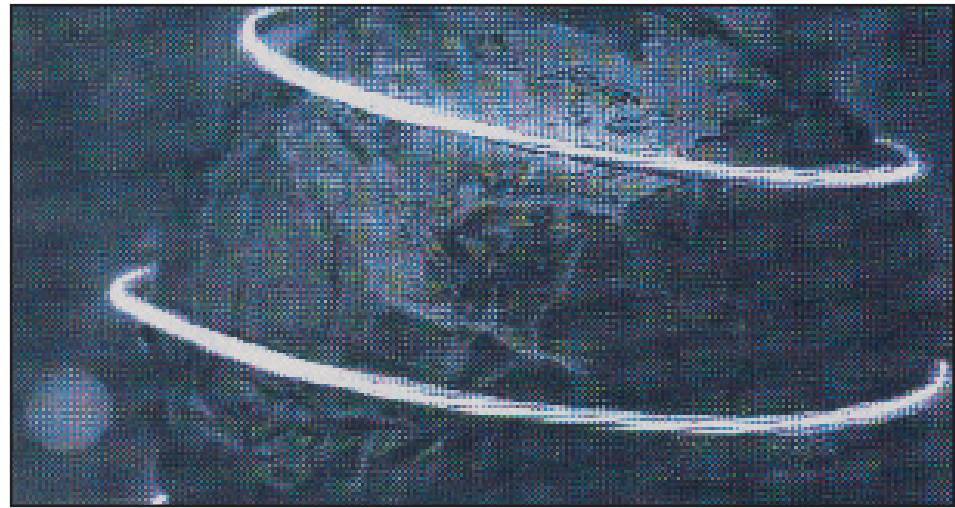
İletişime eleştirel ekonomi politik yaklaşımın bu genel özellikleri dışında, Geray iletişim ağlarında politika oluşturma sürecine ilişkin yaklaşımları da idealist ve stratejik olarak sınıflandırmaktadır. İdealist yaklaşım, günümüzün egemen yaklaşım biçimidir ve piyasaların ve teknolojinin mistifiye edilmesi üzerinde temellenir. Ekonomik alanda uygulanan neo-liberalizmle paralellik içinde, iletişim alanını piyasa mekanizmasına terk etmeyi önerir. Kuralların gevşetilmesi, şirketleşme, ticarileşme, piyasanın serbestleştirilmesi başlıca politika önerileridir ve toplumsal eşitlik, sosyal adalet, kamu çıkarı gibi değerleri dışarıda bırakır. Stratejik yaklaşım ise, kuramsal olarak eksik rekabet, tekeli rekabet ve tekelleşmeyle ilgili yaklaşımlar üzerine kurulur. Bu yaklaşımda, pazar, ulusaşırı firmaların uzun dönemli karlar ve yabancı ya da yerli ulusal pazarlarda tekel konumunu oluşturmak için kısa dönemli fiyatlandırma stratejileri uyguladıkları, düzenli olmayan bir oligopol yapısına sahip varsayılır. Bu anlamıyla stratejik yaklaşım, çok uluslu firmaların stratejik ve taktik manevralarını, politika oluşturma ve düzenleme rejimlerinin ekonomik ve politik belirleyenlerini hesaba katan daha gerçek bir analiz öngörür. Stratejik yaklaşımda az sayıda firma arasında sürekli bir yarış vardır. Rekabet, tekelleşme ve endüstriyel yeniden yapılanma tüm pazar katılımcılarına eşit olarak yarar sağlamaz, tam tersine az sayıda firmanın varlığı tercih edilebilecek mal ve hizmetlerin göreceli olarak azalmasına neden olur. Geray, idealist/stratejik yaklaşım ayrımını tanımlayarak, iletişim alanında oluşturulan politikaların niteliği yanında bütün bir süreci

analiz etmek için anlamlı bir model sunmaktadır.

Yeni Medyaların Özellikleri

Kitapta, “*Yeni Medya Nedir?*” başlığı altında iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte gündelik hayatımıza giren yeni medyaların üç temel özelliğine dikkat çekilir. Etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamanlı olabilme olarak tanımlanan bu özellikler, tek tek başka iletişim araçlarında da bulunmakla birlikte, yeni medyalarda hep birlikte gözlemlenirler. Bu üç özelliği de taşıyor olmak yeni medyaları, diğer geleneksel iletişim biçimlerinin birbirine dönüştüğü ve aralarındaki farkların ortadan kalktığı platformlar haline getirmiştir. Yakınsama ya da yöndeşme olarak tanımlanan bu sürecin tipik örneklerinden birisi sayısal televizyon yayıncılığı, hem geleneksel radyo ve televizyon yayınlarını, hem ödemeli yayınları, hem de elektronik posta, bilgi bankacılığı hizmetleri, elektronik bankacılık işlemleri ve uzaktan alışveriş olanağını tek bir altyapı üzerinden sunmaktadır. Teknolojik gelişmenin yarattığı tüm bu değişimler, yeniden yapılanma sürecinin bir yanını oluşturursa da, diğer yanda ekonomik sistemin işleyişi vardır. “Yeniden Yapılanmanın Kökenleri” başlığı altında, bu diğer yan ortaya koyulmaktadır.

Kapitalist sistem, sermaye birikiminin sürekli olarak genişlemesi amacını taşır. Bu amaç, toplumun tüm kurumsal yapılarına egemendir ve onları şekillendirir. Kapitalist sistemde istikrara, sermaye birikiminin düzeni ile onun toplumsal kurumları arasında uyum sağlandığında ulaşılır. Ancak bu uyum süreklilik arz etmez. Aşırı üretim ya da sermaye birikiminin yavaşlaması koşullarında, sistem bunalıma girer ve kriz başgösterir. Krizin çözümü, sermaye birikiminin değişen koşulları ve gerekliliklerine uygun olarak toplumsal kurumların yeniden yapılandırılmasıdır. Geray, tüketim, üretim, taşımacılık, dağıtım gibi alanlarda ortaya çıkan krizlerin tamamını, Beniger’in “kapitalizmin kontrol krizleri” kavramı çerçevesinde ele almakta ve kontrol krizlerinin aşılmasını boyutunun sistemin değişim değerini temel alması olduğunu belirtmektedir. Kapitalizmin kontrol krizleri, üretim, dağıtım, talep ve tüketimin kontrol altına alınması için sürekli yeni mekanizmaların yaratılmasını beraberinde getirmiştir. İletişim altyapıları da, üretim ve dağıtım denli, talep ve tüketimin kontrolü ile ilişkilidir. Bunun en açık örneği, talep ve tüketimi kontrol altına alma çabasının ürünü olan ve bu doğrultuda sürekli bir gelişim gösteren reklam olgusunun, kitle iletişimi alanındaki yeniliklerle paralel ilerleyişidir. Geray, “*Kontrol*

Krizleri” başlığı altında sistemin sermayenin birikimini süreklileştirme ve genişletme dürtüsü, bunun sonucu olarak ortaya çıkan kontrol krizleri ile reklamcılık ve halkla ilişkiler sektörünün doğuşu arasındaki ilişkiyi çarpıcı örneklerle ortaya koymaktadır. (28-36)

Kapitalist sistemin temel amacı sermaye birikimini en çoklaştırmak olarak tanımlandığı ve sermaye birikiminin tüm toplumsal yapı ve kurumlara egemen olduğu önermesi, devletin rolünün de, sermaye birikimi sürecini sürdürme ve yeniden üretmenin gereklilikleri temelinde kavranmasını getirir. Bu kavrayışta, devletin rolü özünde bütün farklı gelişme aşamalarında aynıdır: sermaye birikimine dayalı sistemin yeniden üretilmesi. Devlet her aşamada egemen birikim düzeninin gerekliliklerini yansıtan politikalar izleyerek sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesine nesnel olarak hizmet eder. Devlet ile egemen sınıflar arasındaki ilişki egemen birikim düzeni ve bunun gereklilikleri aracılığı ile kurulan nesnel bir ilişkidir. Bu gereklilikler iktidarda hangi hükümet olursa olsun yerine getirilir. Ekonomik politika ya da rejim değişikliklerinde ise temel olan sermaye birikiminin yeni gerekliliklerine uyum sağlanması, yeni birikim düzenini gerçekleştirmeye dönük politikaların devreye girmesidir. Yeniden yapılandırma- lar öncesinde egemen olan Refah Devleti anlayışı da bu çerçevede ele alınabilir. Esas olarak talebin ve tüketimin güçlendirilmesi politikalarının izlenmesine dayanan refah devletinde, ücretlerin yükselişi ile üretim ve kitlesel tüketimin eklenmesi sağlanmıştır. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmetler devlet tarafından üstlenilmiş ve devletin ekonomiye müdahalesi süreci başlamıştır. Devletin ekonomik alana müdahalesi, dolaylı olarak üretim sürecinin koruyuculuğunu yapmak, alt yapı yatırımlarını oluşturmak, gümrük politikaları aracılığı ile dış ticareti düzenlemek, idari mekanizmanın

yönetimi ve işlemesi için zorunlu harcamalarda bulunmak, ekonomik yeniden üretimin gereksindiği becerili işgücünü sağlamak ve benzeri yollarla gerçekleşmiştir. Doğrudan müdahale ise devlet işletmeciliği şeklinde biçimlenmiştir. Bir başka deyişle, iletişim alanında da karşımıza çıkan devlet işletmeciliği modeline, kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasında gereksinme duyulmuştur, bu anlamıyla devlet işletmeciliği bir sonuçtur. Ancak savaş sonrası dönemde ekonomik genişlemeyi mümkün kılan bu politikalarından ziyade askeri-endüstriyel ittifaktır. Savunma endüstrisi yatırımları dolaylı veya doğrudan, tüm endüstri alanlarının, özellikle de elektronik endüstrisinin üretim yapabildiğini ve gelişmesini sağlamıştır. (43)

Refah Toplumu ve İletişim

Refah devleti anlayışının hüküm sürdüğü dönemde, iletişim alanı da bu süreçte uygun bir biçimde yapılanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası döneminin birikim düzeni gereği, altyapı ve çeşitli kamu hizmetlerini üstlenen devlet, iletişim alanında da gerek radyo/TV yayıncılığı, gerekse iletişim altyapısı/telefon hizmetlerini kamu hizmeti olarak vermeye üstlenmiştir. Doğrudan hükümetlere bağlı ya da devletin oluşturduğu düzenleyici kurumlar tarafından kontrol edilen Radyo/TV yayınları, devletin sıkı düzenleyiciliğinde özel sektör tarafından tekel olarak verilen ya da doğrudan kamu tekeli olarak yapılanmış PTT’lerin sunduğu telekomünikasyon hizmetleri, evrensel hizmet ya da kamu hizmeti adı altında yürürlüğe konan yaygınlaştırma politikaları bu sürecin iletişim alanında ortaya çıkan başlıca görünümüdür. Geray, tüm bu süreci, uygulanan politikalar, oluşturulan düzenleyici kurumlar, yaşanan gelişmeler bağlamında, hem merkez ülkeler, hem de çevre ülkeler için “Refah Toplumu ve İleti-

şim” başlığı altında ele almaktadır. (44-61) 1970’lerin ikinci yarısından itibaren refah devleti anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde oluşturulan ekonomik politikalar krize girmiştir. Yeniden yapılanma süreci, yeni bir birikim düzeninin oluşturulması ve bu birikim düzenine uygun olarak toplumsal kurumların yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Refah devleti düzeninin belirleyici özelliklerinin tasfiyesi, yeni birikim düzeninin oluşturulması sürecinin temel görünümüdür. Ekonominin yeniden yapılanması olarak adlandırılan bu sürecin önemli görünümleri kitabın 4. bölümü olan “*Ekonomide Yeniden Yapılanma*” başlığı altında hem güncel gelişmeler, hem kuramsal yaklaşımlar, hem de ampirik verilerle ele alınmaktadır (62-73). Refah devleti döneminde kamu hizmeti olarak algılanan alanların, bugün birikimin yeni alanları olarak ele alınması; uluslararası toplantılar ve oluşturulan ya da yeni işlevler kazandırılan uluslararası örgütler aracılığı ile bu yeni birikim alanlarının uluslararası ticarete dahil edilmesi; talebin kontrolü için gerekli mekanizmaların yetkinleştirilmesi ya da yeni mekanizmalar üretilmesi; ve üretim örgütlenmesinde mikroelektronik uygulamalarına dayalı yeni üretim metodları ve esnek iş süreçlerinin kullanılmaya başlanması, küresel çapta tüm toplumsal yaşam alanlarının yeni birikim düzeni öngörülerine uygun hale getirilmesi için yeniden yapılanma kavramı dolayımı ile karşımıza çıkmaktadır. İletişim alanında karşımıza çıkan özelleştirme, serbestleştirme ve kuralsızlaştırma uygulamaları da yeniden yapılandırma sürecinin yani iletişim alanına sermaye birikim düzeninin yeni gerekliliklerine uygun hale getirmenin parçalarıdır.

İletişimde Serbestleştirme Politikaları

Kitabın “İletişimde Serbestleştirme Politikaları” başlıklı 5. bölümünde,

iletişim alanının yeniden yapılandırılması süreci, hem iletişimin birikim düzeni açısından hangi anlama geldiği düzeyinde sorgulanarak, hem de bu dönemin uygulamaları ele alınarak ortaya konulmaktadır (74-97). Yayıncılık alanında gündeme gelen devlet kuruluşlarının özel sektöre satılması, ticari özel yayıncılara izin verilmesi, farklı sermaye kesimlerinin yayıncılık alanında yatırım yapmalarını engelleyen kuralların ortadan kaldırılması gibi uygulamalarla süren yeniden yapılandırma yanında, kamu yayıncılığı döneminde de görülen yayıncılık alanındaki düzenleyici kurumların, yeni süreçte nasıl ele alındığı ve yapılandırıldığı ülkeler bazında ele alınmaktadır. Geçmişte daha çok standartlar oluşması, kamu elinde bulunan yayın kuruluşlarının izlenmesi ve yayın kurumları arasındaki işbirliğinin sağlanması ile işlevlendirilmiş olan yayıncılık alanının düzenleyici kuruluşlarının, yeni dönemde güçlenmeleri ve kural-

ları koymak uygulamak, içerik denetimleri gibi işlevler yanında asıl olarak pazarı ve pazardaki rekabeti yönlendirmek işlevi ile donatılmaları, geçmişle bugün arasındaki en önemli farklardan birisinin de tüm sürecin sermayenin karşısına çıkacak olası sorunları çözme amacı ile şekillenmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Telekomünikasyon ve yeni medyalar alanında gerçekleştirilen düzenlemelerle bu sermaye-yanlılık daha açık hale gelmektedir. Telekomünikasyon ve yeni medyalar alanında gerçekleştirilen yeniden yapılanma, sermaye-yanlı görünümüne ek olarak, iletişim sürecinin yüzüze iletişimden, teknolojik araçların aracılığında iletişime evrilmesi, iletişimin bu biçiminin yaygınlaşma politikaları aracılığı ile toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılabilir hale getirilmesi, zorunlu bir gereksinime dönüşmesi ve ardından da metalaştırılarak ticaretin konusu haline gelmesi evrelerini, bu

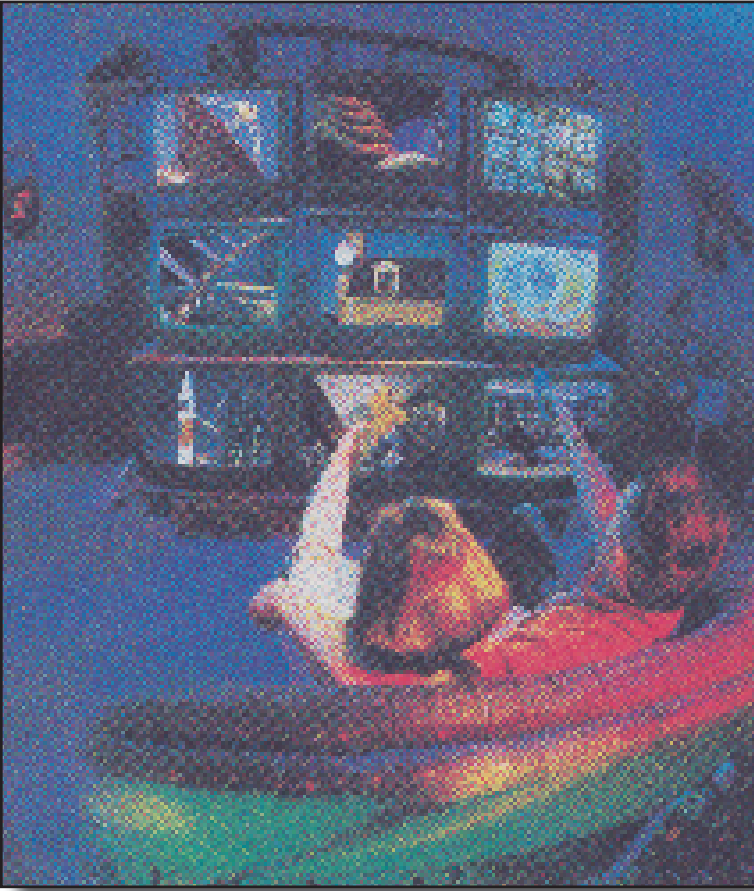
evrelerin her birinde uygulanan politikaların ise toplumsal amaçlardan ziyade sermaye birikiminin o evredeki koşullarına uyum sağlamak amacını taşıdığı gözler önüne sermektedir.

Küresel düzeyde yerleştirilmek istenen telekomünikasyon ve medya rejimi, "rekabet yoluyla fiyatların ucuzlaması, hizmet kalitesinin artması" argümanlarıyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Rekabetin gerçekleşebilmesi için, devletlerin piyasayı, kendi ulusal firmalarını

koruyan kurallardan arındırmaları ise küresel rejimin temel önermesidir. Bu önermeden yola çıkarak Geray, kitabın "Yeni Korumacılık" başlıklı 6. bölümünde şu soruları sormakta ve cevaplamaktadır: "ABD pazarı yabancı yatırımcılara açılmış mıdır?" "ABD ve AB'de durum nasıldır?". İlk sorunun yanıtı, olumsuzdur. Telekomünikasyon alanını 1996'da çıkardığı bir yasayla yeniden yapılandıran ABD, bu alandaki düzenleyici kuruluş olan FCC'nin düzenlemeleri sonucunda, rekabetçi bir yapı yaratmamış, tam tersine serbest ticaret ve rekabetin güçlendirilmesi yerine, "yeni korumacılık" olarak adlandırılan uygulamayı sektörde temel politika yapmıştır. İkinci sorunun yanıtı ise bu bölümde, stratejik ticaret, stratejik koruma, seçilmiş sanayilerin teşviki gibi politikaların, Bilgi ve İletişim Teknolojileri alanındaki uygulamalarının ülkeler bazında incelenmesi yoluyla verilmektedir. Bu inceleme, Bilgi ve İletişim Teknolojileri pazarında üretici olarak yer almak ve bu teknolojilerin ülke ekonomilerine olan katkısını arttırmak için, her ülkenin kendi özgün durumunda anlam kazanan bir dizi politika aracını ortaya koymaktadır. Bölümün sonunda yer alan Türkiye'de bu politikaların oluşturulması ve hayata geçirilmesi için gösterilen çabalar ile bu bağlamda değerlendirilebilecek politika araçlarına ilişkin kısa değerlendirme ise, Türkiye'de bu konudaki yetersizlik ve eksiklikleri ortaya koymaktadır.

İletişim ve Bilgiye Ulaşmada Eşitsizlik

Günümüzde, küresel iletişim politikaları ile eklenilen ve endüstri sonrası süreci tanımlamak için kullanılagelen enformasyon ya da bilgi toplumu kavramının ortaya çıkış sürecinin de anlatıldığı 7. bölüm, "Bilgi Toplumunda Sayısal Uçurum" başlığını taşımaktadır. Bilgi toplumu kavramının ortaya çıkış süreci ve bu kavram dolay-

mı ile süren tartışmalar iki düzeyde incelenmektedir. İlki, kuramsal düzeydir. İkincisi ise, gerek ABD, gerekse de Avrupa Birliği'nde 1990'dan sonra bilgi otoyolları, ulusal bilgi altyapıları, "bilgi toplumu politikaları" oluşturulmaya başlanması ile gelişen politik düzeydir. Bu konuda oluşturulan politika belgeleri, birinci kuşak enformasyon toplumu kuramları ile oluşturulan politikalar arasında bazı farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu fark, enformasyon toplumu düşünürlerinin kapitalizmin aşılması ya da düzelmesi öncülüne yaslanmalarına rağmen, Avrupa Birliği ve ABD bilgi toplumu politikalarının yeni birikim düzeninin temel unsurlarını oluşturmaya çalışmalarıdır (132). Avrupa Birliği'nin oluşturduğu e-Avrupa ve aday ülkelerin de katılımı ile genişletilen Türkiye'nin de içinde olduğu e-Avrupa+ projeleri, bu bilgi toplumu politikaları ve projelerinin bir araya getirilmesi ve yeni uygulamaların AB çapında yaygınlaştırılmaya çalışılmasıdır. Ancak bu bilgi toplumu kuramsal tartışmaları ve bilgi toplumu politikaları tartışmalarında temel başlıklardan birisi, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliklerdir. Bir diğer eşitsizlik de, aynı toplumun farklı kesimlerinin ağa erişimi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizlikler, sayısal uçurum ya da sayısal eşitsizlik kavramı ile G-8'lerin bilgi toplumu politikalarının en önemli gündem maddelerinden birisidir. Ancak G-8'lerin sayısal eşitsizliği giderme önerileri, iletişim ağlarının, oluşturulmaya çalışılan yeni birikim düzenine uyumunu sağlamaktan öteye gitmemektedir. Bu doğrultuda, iletişim ağlarının yeniden yapılması sürecinde toplumsal hedeflerin saptanmasının göz ardı edilmesi, G-8'lerin politika oluşturma süreçlerinin gelişmekte olan

ülkelerin hükümet ve hükümet dışı kurumlarına açık olmaması, gelişmekte olan ülkelere önerilenin bilgi, iletişim ve telekomünikasyon sektörlerinin sonuna kadar açılması önerisi karşılığında kendi ulusal sektörlerinde sınırlamalara devam etmeleri gibi sorunlar, eşitsizliklerin giderilmesi noktasında uluslararası politikaların umut vermiyor olduğu biçiminde yorumlanabilir. Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerin yapmaları gerekenin ise, kendi ulusal politikalarını bu teknolojileri insani sürdürülebilir kalkınma ve sosyo-ekonomik gelişme hedeflerini güçlendirecek bir biçimde kullanabilmek için kendi ulusal politikalarını şekillendirmek olduğu açıktır.

Türkiye'nin Durumu

Kitabın ilk 7 bölümünde, telekomünikasyon ve yeni medyalara ilişkin uluslararası dinamikler incelendikten sonra, 8. bölümden itibaren Türkiye'ye dönülmekte ve bilgi ve iletişim altyapıları, politika oluşturma süreçleri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlığı konuları derinlemesine tartışılmaktadır. 8. bölümde, politika oluşturma süreçlerinin, idealist/stratejik po-

litika oluşturma modelleri ayrımının incelenmesi sonucunda, 1990'lara kadarki sürede politika oluşturma modelinin stratejik olduğu, politika oluşturma sürecine katılanların askeri ve güvenlik kuruluşları, DPT ve hükümet ile sınırlı olduğu ve politikaların yukarıdan aşağı oluşturulduğu sonuçlarına varılmaktadır. 1990'lardan itibaren ise, Türkiye'de iletişim politikalarının oluşturulmasında idealist modelin ağırlık kazandığı belirtilmektedir. Ayrıca, stratejik politika oluşturma modelinden, idealist politika oluşturma sürecine geçişte uluslararası faktörlerin etkileri ve ulusal dinamikler bu bölümde irdelenmektedir. Ortaya çıkan görüntü, hükümetin idealist politika oluşturma süreçlerine büyük ölçüde uyum sağladığı, stratejik politikalar üretmek için bir dizi çaba olduğu, ancak bu çabaların sonucunda oluşturulan politika önerilerinin stratejik boyutlarının hayata geçmesinin siyasi irade eksikliği nedeniyle mümkün olamadığı yönündedir. Geray, son yıllarda Türkiye'de stratejik iletişim politikaları oluşturulması ile ilgili olarak, özellikle TUENA'yı ele almakta, TUENA projesinin politika oluşturma yaklaşımını ve toplumsal hedefleri de gözönünde bulundurarak önerdiği politikaları derinlemesine tartışmaktadır. TUENA ile Dünya Bankası tarafından Türkiye için hazırlanan ve 1992'de tamamlanan raporun karşılaştırılması, gelişmekte olan ülkelerin kendi ulusal politikalarını, stratejik modeli esas alarak yapılandırması gereğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'deki politika oluşturma süreçleri doğrultusunda e-Türkiye ve Bilişim Şurası gibi çalışmaların da ele alındığı 8. bölümde, gerçekleştirilen düzenlemeler ve iletişim alanında oluşturulan düzenleyici kuruluşlara ilişkin kapsamlı bir analiz ile yeni medya düzenlemesinin temel başlıkları da yer almaktadır. Piyasaya

girişin düzenlenmesi, yabancıların sahipliği, arabağlantı düzenlemesi, tarifelerin saptanması, yaygın/adil hizmet, içerik düzenlemesi gibi, dünya çapında yeniden yapılandırılan telekomünikasyon rejiminin düzenleme ilkeleri, hem genel olarak ele alınmakta, hem de Türkiye’de yasa ve düzenleyici kuruluşlar tarafından nasıl ele alındıkları ortaya koyulmaktadır.

Kitabın 9. bölümü, TÜBİTAK Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü bünyesinde 1997 ve 2000 yıllarında gerçekleştirilmiş olan iki hane halkı-saha anketinin verileri üzerinden Türkiye’de iletişim teknolojilerinin yaygınlık düzeyi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusundaki isteklilik konusunda ayrıntılı çözümler sunulmaktadır. İletişim teknolojilerinin yaygınlığının gelir dağılımı ve yaşanan bölgeye göre analizinin ortaya koyduğu tablo, sayısal uçurum ya da sayısal eşitsizlik olarak tanımlanan durumun Türkiye’deki boyutlarını ortaya çıkartmaktadır. Özellikle bilgisayar ve internet sahipliğinin, bölgesel ve gelir dağılımı açısından gösterdiği büyük farklılık, bu teknolojilerin seçkinliğini ortaya koymaya yetmektedir. Öte yandan, iletişim teknolojilerinin kullanımı konusundaki istekliliğin analizi, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumuna göre bazı farklılıklar olmasına rağmen, genel olarak bakıldığında tüm kesimlerin istekliliğini ortaya koymaktadır. Sonuç bölümünde Geray’ın da ortaya koyduğu gibi bu isteklilik oranının yüksekliği, küresel politika önerilerine eleştirisiz uyum sağlandığı ve ulusal stratejik politikalar oluşturulmadığı takdirde, Türkiye’nin gelişmiş ülkelere, bilgi ve iletişim teknoloji ve hizmetleri açısından büyük bir kullanıcı/tüketici pazarı sunacağı anlamına gelmektedir. (213)

9. Bölümde, Türk Telekom’un küresel politikalara uygun biçimde özelleştirilmesi süreci ve bu sürecin tamamlanamama nedenleri ele alınmaktadır. Özelleştirmenin reka-

bet yaratarak fiyatların düşmesi ve verimliliğin artmasını sağlayacağı tezi çerçevesinde, OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak telekomünikasyon hizmetlerinin ücretlerini ve emek verimliliğini analiz eden Geray, Türkiye’de telekomünikasyon hizmetlerinin ücretlerinin, farklı firmaların rekabet ettiği başka ülkelere göre daha ucuz olduğunu, öte yandan Türk Telekom’un emek verimliliği konusunda OECD ortalamasının altında kalınmış olmasına rağmen, Telekom alanını rekabete açmış olan başka gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Özelleştirme sürecine, IMF ve Dünya Bankası’nın müdahaleleri de, 9. bölümün önemli bir kısmını kapsamaktadır (198-210)

Piyasa mı, Kamu Yararı mı?

Geray, bilgi toplumu politikaları üst başlığı ile karşımıza çıkan bilgi ve iletişim alanının yeniden yapılandırılması sürecinin tarihsel analizini yaptıktan sonra, bu sürecin henüz tamamlanmamış bir süreç olduğunu ve sorduğu soruların, verdiği yanıtların bir sonuca ulaşmaktan ziyade, toplumun tüm kesimlerinin katkısına açık, sürdürülebilir insani kalkınma ve sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamayı amaçlayan, toplumsal değerlerle uyumlu, ulusal stratejik bilgi ve iletişim politikalarının oluşturulması mücadelesinin başlangıcını çağrıldığının bilinciyle, “*Sonuç Yerine Yeniden Giriş*” başlığı altında bir dizi önermeyi sunmaktadır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz “yeni iletişim düzeninin stratejik unsurlarla güçlendirilerek toplumsal hedeflere yönlendirilecek biçimde” gözden geçirilmesi önerisidir. Burada düzenleyici kuruluşların sadece “piyasaya” karşı sorumlu hale getirilmesi ile devletten ve hükümetten ve dolayısıyla da yurttaştan koparılması ele alınmakta ve düzenleyici kuruluşların, düzenleme süreciyle toplumsal politikalar arasında bağın yeniden

kurulacağı biçimde ele alınması önerisinde bulunmaktadır. Bir diğer bununla bağlantılı öneri, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında üretici konumuna gelmesi; bunu sağlayabilmek için sübvansiyon ve teşvikler de dahil bazı önlemler alınması ve bu konunun düzenleyici kuruluşların sorumluluk alanında olmasıdır. Geray son olarak, insanlığın binlerce yıllık tarihini belirleyen teknolojik gelişmeler değil, toplumsal hareketler olduğunu belirtmektedir.

Küresel düzeyde yeni bir telekomünikasyon rejiminin oturtulmaya çalışıldığı günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında hüküm süren kargaşa, bize, küresel iletişim politikaları ile uzlaşmamızı, yeni düzene uyum sağlamamızı öneriyor. Yaşanan sürecin kaçınılmaz olduğunu, enformasyon toplumu treninin kaçmakta olduğunu, bu alandaki teknolojik gelişmeye vurgu yaparak tekrar tekrar söylüyorlar. Oysa, bu sürecin önemli politik ifadeleri, ciddi sonuçları var. Ayrıca, enformasyon toplumu politikalarını reddetmeksizin, yapılabilecekler de var. Geray tarihsel bir analizle enformasyon toplumu politikalarına neden ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyarak ve Türkiye’nin bu değişim içerisinde hangi fırsatlara sahip olduğunu, ama diğer taraftan hangi tehditlerle karşı karşıya olduğunu göstererek, e-Türkiye projesinden, Türk Telekom’un özelleştirilmesi çabalarına kadar pek çok alanda toplumun çıkarlarını koruyarak, toplumsal değerlerle ters düşmeden neler yapılabileceğinin altını çiziyor ve politika oluşturma pratiğine toplumun müdahale etmesi için çağrıda bulunuyor. Sadece durumu betimlemek ve kuramsal açıklamalar yapmakla yetinmeyip, yeni iletişim teknolojilerinin, daha yaşanılabilir bir dünyanın yaratılması için nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin önerileri ile “dünyayı çözemediği ölçüde onu değiştirmekle de” ilgilendiğini ortaya koymaktadır. ◀